

Παιδαγωγικές αντιλήψεις των Τριών Ιεραρχών (Φώτης Σχοινάς, Δρ. Φιλοσοφίας)

Categories : [ΚΟΙΝΩΝΙΑ](#)

Date : Ιανουαρίου 30, 2020

Ἡ ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἔχει θεσπισθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1843/44 ἀπὸ τὴ Σύγκλητο τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας ὡς ἡ ἐορτὴ τῆς παιδείας. Ἡ καθιέρωση αὐτὴ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες ἐπεχείρησαν καὶ ἐπέτυχαν τὴ σύζευξη τοῦ χριστιανικοῦ σωτηριολογικοῦ μηνύματος μέ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, τὴ χριστιανικὴ Πίστη μέ τὸν ἑλληνικὸ Λόγο. Οἱ ἑλληνομαθεῖς χριστιανοὶ Πατέρες ἔδωσαν καινές, χριστιανικοῦ περιεχομένου, ἀπαντήσεις στὰ ἐρωτήματα - θεολογικά, ὄντολογικά, κοσμολογικά, γνωσιοθεωρητικά, ἠθικά καὶ ἀνθρωπολογικά - πού ἀπασχολοῦσαν τὴν ἑλληνικὴ ἀπορητικὴ διανόηση. Κυριολεκτικῶς εἶπεῖν ἀποδόμησαν ἓνα παλαιό, γερασμένο καὶ θνήσκοντα κόσμον καὶ δόμησαν ἓνα καινούργιον κόσμον μέ καινούργιες θέσεις σέ παμπάλαια, πανανθρώπινα ἐρωτήματα. Δύο κόσμοι, ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὁ χριστιανικὸς, δύο στάσεις, δύο νοοτροπίες, δύο ὡς τότε ἀσύμπτωτα καὶ ὡς ἓνα βαθμὸ ἀντιμαχόμενα πολιτισμικά μεγέθη συναντήθηκαν, ἀλληλοδιαποτίστηκαν καὶ παρήχθη ἓνα νέο πολιτισμικὸ κατόρθωμα πού ἐπρόκειτο νὰ ἀποτελέσει τὸν πυρῆνα τοῦ Μεσαίωνα καὶ τὸ γονιμοποιὸ σπέρμα τῆς νεώτερης Εὐρωπαϊκῆς νεωτερικότητος. Ἡ συνάντηση καὶ ἀλληλοδιαπλοκὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέ τὸν Χριστιανισμό ὑπῆρξε τὸ μέγιστον πολιτισμικὸ γεγονός στὴν πνευματικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅπως ἔχει γραφεῖ «ἡ ἱστορικὴ συνάντηση τοῦ Χριστιανισμοῦ μέ τὸν Ἑλληνισμό ὑπῆρξε χωρὶα ἀμφιβολίαν τὸ μεγαλύτερον κοσμοϊστορικῆς σημασίας γεγονός πού ἐπήγαγε τὴν βαθύτερη καὶ ριζικώτερη τομὴ στὴν καθόλου ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος» (Μιχ. Φ. Δημητρακοπούλου, *Μελέτες κριτικῆς φιλοσοφίας καὶ μεταφυσικῆς*, Ἀθῆναι 2005, σελ. 288). Καὶ αὐτὴ τὴν κοσμοϊστορικῆς σημασίας συνάντηση ἐπέτυχαν κυρίως οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες (καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης βεβαίως).

Μέ τὸ παρὸν σημείωμά μου θέλω νὰ ὑπογραμμίσω ὀρισμένες (ἐλάχιστο δεῖγμα) **παιδαγωγικὲς θέσεις τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν πού διατηροῦν τὴν ἐπικαιρότητά τους στὴ σύγχρονη ἐποχὴ.** Κατ' ἀρχὴν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μιλώντας γιὰ τὴν διαπαιδαγώγηση τοῦ ἀνθρώπου γράφει τὰ ἑξῆς: «*Αὕτη μοι φαίνεται εἶναι τέχνη τις τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν ἀνθρώπων ἄγειν τὸ ποικιλώτατον ζῶον καὶ πολυτροπώτατον*» (Γρηγόριος Θεολόγος P.G. 35, 425). Ὁ ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα ὁ νέος ἄνθρωπος, εἶναι πολυδύναμον καὶ πολυσύνθετον ὄν καὶ ἡ διαπαιδαγώγησή του εἶναι **ὑψίστη τέχνη καὶ ὑψίστη ἐπιστήμη ταυτόχρονα.** Ἡ ἀποστολὴ τοῦ σύγχρονου ἐκπαιδευτικοῦ εἶναι **σύνθετη, δύσκολη καὶ κυρίως**

λεπτή καθότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερο ὄν καί ὁποιαδήποτε καθοδήγησή του προϋποθέτει τό σεβασμό τῆς ἐλευθερίας του. Ταυτόχρονα ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολυδύναμο καί σύνθετο ὄν (ποικιλώτατον καί πολυτροπώτατον ζῶον) καί ἡ καθοδήγησή του ἀπαιτεῖ τόν συνδυασμό καί τήν ἐναρμόνιση ἐναντίων καί ἐν πολλοῖς ἀντιμαχόμενων ψυχικῶν τάσεων καί ροπῶν τοῦ νέου ἀνθρώπου.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος συμβουλεύει τούς γονεῖς καί παιδαγωγούς ὡς ἐξῆς: «Μή παροργίζετε τά τέκνα ὑμῶν, οἷον οἱ πολλοί ποιοῦσιν...οὐχ ὡς ἐλευθέρους, ἀλλ' ὡς ἀνδραπόδεις (=ὡς σκλάβους)» (Χρυσόστομος P.G. 62, 150). Ἐπίσης ὁ Μ. Βασίλειος συμβουλεύει: «Πατρικῇ μέν εὐσπλαγχνία, λόγῳ δέ ἐπιστημονικῶ τά ἀμαρτήματα τῶν νέων ἐπανορθοῦσθαι δεῖ» (Μ. Βασίλειος P.G. 31, 953). Εἶπαμε ὅτι ὁποιαδήποτε ἀγωγή τοῦ νέου ἀνθρώπου ἔχει ὡς θεμελιώδη πυρῆνα καί ἀπαράβατη προϋπόθεσή της τόν σεβασμό τῆς ἐλευθερίας του. Τοῦτο εἶναι δύσκολο ἔργο πού ἐγγίζει τά ὅρια τοῦ ἀκατόρθωτου. Ὁ Φρόντ γράφει ὅτι τό ἔργο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ εἶναι ὄχι ἀπλῶς δύσκολο, ἀλλά ἀδύνατο, καθότι πρέπει νά ἀναπτύξει τήν ἐλεύθερη προσωπικότητα τοῦ νέου, ταυτόχρονα καταστέλλοντάς τον καί ἀναγκάζοντάς τον νά πειθαρχήσει σέ ὀρισμένους κανόνες. Ὁ Πλάτων γράφει «χαλεπή δὴ καί δύσκολος ἐξ ἀνάγκης ἡ περὶ ἡμᾶς ἡνιόχησις» (Φαῖδρος 246 b).

Ὁ Χρυσόστομος γράφει τά ἐξῆς γιά τήν παιδαγωγική σχέση: «οὐδέν οὕτω πρὸς διδασκαλίαν ἐπαγωγόν, ὡς τό φιλεῖν καί φιλεῖσθαι» (Χρυσόστομος P.G. 62, 529. **Ἡ ἀμφίδρομη ἀγάπη μεταξύ διδασκόντων καί μαθητῶν εἶναι ἡ πεμπτουσία τῆς παιδαγωγικῆς σχέσης. Καί ἡ παιδαγωγική σχέση εἶναι ὁ καθοριστικότερος παράγοντας γιά τήν συγκρότηση, μετάδοση (ἢ κατά τή σύγχρονη διδακτική ἀντίληψη) ἐνεργητική κατάκτηση τῆς γνώσης ἀπό τό μαθητή. Καθοριστικότερος καί ἀπό τήν ἀρτιότερη ἐπιστημονική κατάρτιση καί τό ὁποιοδήποτε σχέδιο διδασκαλίας καί τήν ὁποιαδήποτε Διδακτική Μεθοδολογία (ἐννοεῖται ὅτι δέν παραθεωροῦμε τήν ἐπιστημονική καί θεωρητική παιδαγωγική καί διδακτική κατάρτιση, ἀλλά χωρίς τήν ἔμπρακτη, ἀγαπητική παιδαγωγική σχέση, αὐτή ἀκυρώνεται).** Τούλάχιστον αὐτή εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Πεσταλότσι. Ἰδιαίτερα στήν ἐποχή μας, ὅπου τό παιδί παρουσιάζει ἔλλειμμα ἀγάπης τό ζωντανό, εἰλικρινές, πηγαῖο καί διακριτικό ἐνδιαφέρον γι' αὐτό ἴσως εἶναι τό βασικότερο προσόν τοῦ σύγχρονου ἐκπαιδευτικοῦ.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος γράφει «ἄφωνον ἔργον κρεῖσσον ἀπράκτου λόγου» (Γρηγόριος Θεολόγος P.G. 37,929) καί ἐπίσης «μισῶ διδάγματα, οἷς ἐναντίος ὁ βίος» (Γρηγόριος Θεολόγος E.P.E. 10, 174). **Ἡ συνέπεια λόγων καί πράξεων εἶναι βασική ἀρετή τοῦ διδάσκοντος.** Μάλιστα ὁ διδάσκων, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Γιούγκ, διδάσκει περισσότερο μέ αὐτό πού εἶναι παρά μέ αὐτό πού λέει. Ἄλλωστε κατά τόν **ιερό Χρυσόστομο** οἱ μαθητές «οὐ τοῖς παρ' ἡμῖν λεγομένοις οὕτω προσέχουσιν, ὡς τοῖς ὑφ' ἡμῶν πραττομένοις» (Χρυσόστομος P.G. 60, 18). **Ἐνίστε**

καί ἡ σιωπηλή παρουσία τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀποτελεῖ τό πλέον εὐγλωττο μάθημα. Μόνο ἔτσι οἱ διδάσκοντες μποροῦν νά ἀποτελέσουν πειστικά πρότυπα γιά τά παιδιά. Τά παιδιά ἔχουν κατ' ἐξοχήν ἀνάγκη προτύπων γιά νά ἀναπτυχθοῦν ὀμαλά καί φυσιολογικά, γιά νά πετύχουν τήν ὀλοκλήρωσή τους. «Τά ἀρχέτυπα ἠφάνισται, διά τοῦτο οὐδέ οἱ νέοι γίνονται θαυμαστοί» (Χρυσόστομος P.G. 60, 189) θρηνεῖ γιά τήν ἐποχή τοῦ Ἁγίου Χρυσόστομος. Οἱ παράγοντες ἀγωγῆς γιά τούς νέους εἶναι ἡ οἰκογένεια, τό σχολεῖο καί κατ' ἐξοχήν ἡ κοινωμία (ΜΜΕ, δημόσιος καί πολιτικός βίος, περιρρέουσα κοινωνική ἀτμόσφαιρα κλπ.). Πρότυπα γιά τούς νέους εἶναι οἱ γονεῖς τους, οἱ καθηγητές τους, οἱ πολιτικοί, οἱ καλλιτέχνες καί οἱ ἀθλητές. Σήμερα πού ἡ οἰκογένεια διέρχεται βαθειά κρίση καί ἡ κοινωμία νοσεῖ βαρύτερα, οἱ ἐκπαιδευτικοί καλοῦνται νά ἀναπληρώσουν αὐτό τό κενό καί νά λειτουργήσουν ὡς ἀντίβαρο στή δηλητηριασμένη κοινωνική ἀτμόσφαιρα. Ὅπως ἔχει γραφεῖ «τά σχολεῖα ἔχουν ἀναγκαστεῖ νά ἀναλάβουν ὅλο καί περισσότερα καθήκοντα πού παραδοσιακά θεωροῦνταν ἀρμοδιότητα τῆς οἰκογένειας» (John MacBeath, Michael Schartz, Denis Meuret, Lars Jacobsen, Ἡ ἀντοαξιολόγηση στό Εὐρωπαϊκό σχολεῖο, μετάφραση Μαρία Δεληγιάννη, ἐκδ. Μεταίχιμο, Ἀθήνα 2005, σελ. 150).

Ὁ Μέγας Βασίλειος τονίζει καί ἕνα ἄλλο σημαντικό παράγοντα τῆς διδακτικῆς διαδικασίας: **τό χαρούμενο ὕφος τοῦ δασκάλου**, τό χαρίεν στύλ καί τό εὐχάριστο στοιχεῖο στή διδακτική δραστηριότητα: «βίαιον μὲν μάθημα οὐ πέφυκεν παραμένειν, τά δέ μετά τέρψεως καί χάριτος εἰσδυόμενα μονιμώτερον πως ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐνιζάνει» (Μ. Βασίλειος P.G. 29, 213). **Τό στοιχεῖο τῆς βίας καί τοῦ ἐξαναγκασμοῦ ἔχει προσωρινό μόνο ἀποτέλεσμα κατά τόν Καππαδόκη Ἱεράρχη ἐνῶ τό στοιχεῖο τῆς εὐχαρίστησης καί τῆς τέρψης προκαλεῖ μονιμώτερα ἀποτελέσματα στήν παιδική ψυχή.** Βέβαια γιά νά εἴμαστε ρεαλιστές ὁ σύγχρονος ἐκπαιδευτικός ἀντιμετωπίζει καθημερινά τήν παγερή καί ἀδιαπέραστη ἀδιαφορία τῶν μαθητῶν, γι' αὐτό καί ἡ διδασκαλία ἐνέχει τόν παράγοντα τῆς ἐναντίωσης στό μαθητή πού κατά κανόνα ρέπει ἐγγενῶς στή ραστώνη. **Ἡ ἔγερση τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ μαθητῆ ἀποτελεῖ τήν ἀχίλλειο πτέρνα τῆς σύγχρονης διδακτικῆς πράξης.** Ἄλλωστε ἡ ἀδιαφορία τοῦ μαθητῆ ὀφείλεται σέ ἄλλους παράγοντες μὴ ὑποκείμενους στήν ἐξουσία καί τό ἔλεγχο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ. Ὅμως ὁ Ἱερός Χρυσόστομος ὑπενθυμίζει στόν διδάσκοντα ὅτι «*κἄν σήμερον μὴ πείθεται (ὁ μαθητής) τοῖς παρά σοῦ λεγομένοις, τῇ ἐξῆς (= τήν ἐπομένη) πεισθήσεται*» (Χρυσόστομος P.G. 53, 377). Ὁ καθηγητής μου Β. Σφυρόερας ἔλεγε ὅτι ἐμεῖς οἱ ἐκπαιδευτικοί πεθαίνουμε πενήντα χρόνια μετά τό φυσικό μας θάνατο, γιατί ζοῦμε στή μνήμη τῶν μαθητῶν μας. Ἴσως τώρα ἀδιαφοροῦν οἱ μαθητές, ἀλλά **στό μέλλον, ὅταν θά ἔχουν ὠριμάσει ἀπό τήν ἀδυσώπητη πραγματικότητα τῆς ζωῆς, ἐκτιμοῦν τήν προσφορά τῶν δασκάλων τους σίγουρα διαφορετικά ἀπό ὅ,τι τώρα.**

Γιά τήν ένεργό συμμετοχή τοῦ μαθητῆ στήν διδακτική δραστηριότητα ὁ **ιερός Χρυσόστομος** γράφει τά ἐξῆς πρωτοποριακά γιά τήν ἐποχή του: «οὐ τῶν διδασκάλων ἐστὶ τό πᾶν, ἀλλ'εἰ μὴ τό πλέον, τό γοῦν ἡμισυ καί τῶν μαθητῶν» (Χρυσόστομος P.G. 62, 483). Ἡ **μαθησιακή διαδικασία**, ἂν μὴ κατά τό περισσότερο μέρος της, τοῦλάχιστον **κατά τό ἡμισυ ἀνήκει στους μαθητές**. Οἱ διδάσκοντες ὀφείλουν νά ὀργανώσουν κατά τέτοιο τρόπο τό μάθημα, ὥστε οἱ μαθητές νά συμμετέχουν ἐνεργῶς στή μαθησιακή δραστηριότητα ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τους (οἱ διδάσκοντες) ὅτι ἡ γνώση δέν παρέχεται, ἀλλά κατακτᾶται. Ὁ μαθητής δέν πρέπει νά περιορίζεται σέ παθητικό ρόλο, ἀλλά νά ἐνθαρρύνεται νά ἀναπτύσσει ἐνεργό ρόλο κατά τή διδακτική δραστηριότητα, γιά νά εἶναι αὐτή πῶς ἀποτελεσματική. Ἄλλωστε καί ὁ ρόλος τοῦ διδάσκοντος ἔχει ἀλλάξει κατά τή σύγχρονη Παιδαγωγική. Ὁ ἐκπαιδευτικός δέν νοεῖται πλέον ὡς ὁ αὐθεντικός μεταδότης τῆς γνώσεως, ἀλλά ὁ διευκολυντής, ὁ συντονιστής, ὁ ἐνορχηστρωτής τρόπο τινά τῆς διδακτικῆς δραστηριότητας.

Ὁ **ιερός Χρυσόστομος** γράφει τά ἐξῆς πρωτοποριακά ὄχι μόνο γιά τήν ἐποχή του, ἀλλά καί γιά τή σύγχρονη ἐποχή σχετικά μέ τήν ἀποτελεσματικότητα καί τήν οὐσιαστική ἀξία τοῦ παιδαγωγοῦ: «*Παιδαγωγοῦ μέγιστον ἐγκώμιον γένοιτ' ἂν, τό μηκέτι δεῖσθαι...τῆς παρ'αὐτοῦ φυλακῆς εἰς σωφροσύνην τόν ὑπ'αὐτοῦ παιδαγωγηθέντα νέον, εἰς μείζονα ἐπιδόντα ἀρετήν*» (Χρυσόστομος P.G. 48, 859- 860 καί 63, 768). **Ἡ ἀξία τοῦ παιδαγωγοῦ ἀποδεικνύεται ὅταν δέν τόν ἔχουν ἀνάγκη οἱ παιδαγωγούμενοι**. Συναφῶς ὁ Παιδαγωγός, ὁ John Dewey (σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι ὅπως στήν ἀρχαιότητα λέγοντας ὁ Ποιητής ἐννοοῦσαν τόν Ὅμηρο, στό Μεσαίωνα λέγοντας ὁ Φιλόσοφος ἐννοοῦσαν τόν Ἀριστοτέλη, ἔτσι καί στή σύγχρονη ἐποχή λέγοντας ὁ Παιδαγωγός ἐννοοῦμε τόν John Dewey), γράφει: «Ἐάν ἀφαιρεθεῖ ἡ προσπάθεια τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ νά παράσχει μιά δραστηριότητα στό παιδί, μέ τήν ὁποία αὐτό θά ἀσχοληθεῖ μέ δική του πρωτοβουλία, ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἐκπαιδευτικό, τότε ἡ ἐκπαίδευση μετατρέπεται σέ καταπίεση γιά τό τίποτε» (John Dewey, *Education today*, London 1942, σ. 4. Παράθεμα ἀπό τό Πόπη Πηγιᾶκη, Προετοιμασία, σχεδιασμός καί ἀξιολόγηση τῆς διδασκαλίας, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2004, σ. 69)

Θέλω ἀκόμη νά σημειώσω ὅτι ὁ **χρυσορρήμων Ἀντιοχεύς Ἱεράρχης** δέν παραλείπει νά τονίσει ὅτι οἱ παιδαγωγοί πρέπει νά ἀμείβονται ὄχι ἀπλῶς ἱκανοποιητικά, ἀλλ' ἀφθόνως γιά τήν σπουδαιότατη ἀποστολή τους: «*Δεῖ μετά ἀφθονίας ἐπιρρέειν τοῖς διδασκάλοις τήν τῶν ἀναγκαίων χορηγίαν ἵνα μὴ κάμνωσι, μηδέ ἐκλύωνται, μηδέ περί τά μικρά σχολάζοντες τῶν μεγάλων ἀποστερῶσιν ἑαυτούς• ἵνα τά πνευματικά ἐργάζωνται, μηδένα τῶν βιωτικῶν ποιούμενοι λόγον*» (Χρυσόστομος P.G. 62, 581). Δυστυχῶς ἡ σύγχρονη Ἑλληνική κοινωνία καί πολιτεία πράττουν τά ἀκριβῶς ἀντίθετα, παρέχοντας πενιχρή ἀμοιβή στους δασκάλους.

Τέλος στίς μέρες γίνεται πολὺς λόγος καί σχεδόν ἐξοβελίζεται ἢ μετασχηματίζεται τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στό Ἑλληνικό Λύκειο. Ὁ **Χρυσόστομος** ὅμως γράφει:

«Εἰ τοὺς παῖδας πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπαιδεύομεν φίλους εἶναι τῷ Θεῷ καὶ τὰ πνευματικά ἐδιδάσκομεν μαθήματα ἀντὶ τῶν ἄλλων καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων, πάντα ἂν ἀπεπήδησε τὰ λυπηρὰ καὶ μυρίων κακῶν ἀπηλλάγη ὁ βίος ὁ παρῶν, ἐντεῦθεν ἂν ἐκαρποσώμεθα πάντες» (Χρυσόστομος P.G. 47, 381). **Ἡ προτεραιότητα ἔναντι τῶν ἄλλων μαθημάτων δίδεται στὰ Θρησκευτικὰ κατὰ τὸν ἱερό Χρυσόστομο γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῶν λυπηρῶν καὶ κακῶν στὸν παρόντα βίον.** Ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία πράττει τό ἀκριβῶς ἀντίθετο!

(Πηγή: [Αντίφωνο](#))